

LBRIS

We know
books

Jean-Louis Cianni

SOCRATE vindecătorul

Pentru perioade de criză și dezastre

Traducere din limba franceză de
Ana-Maria Datcu

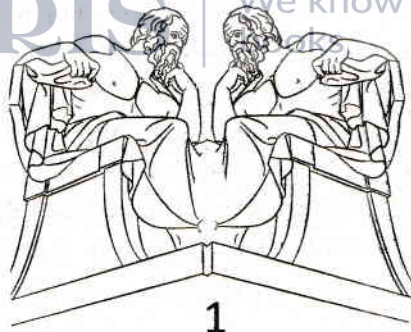
Editura

For You

Cuprins

Prolog		7
Capitolul 1	„Aveți grijă de voi, nu vă neglijați.“	11
Capitolul 2	„Filosofia nu are altă origine în afara mirării.“	43
Capitolul 3	„Singurul lucru pe care îl știu este că nu știu nimic.“	71
Capitolul 4	„Cunoaște-te pe tine însuși.“	101
Capitolul 5	„Mă bucur să fiu contrazis când ceea ce spun este greșit.“	126
Capitolul 6	„Ceea ce dă naștere societății este neputința în care se află fiecare om de a fi autosuficient.“	153
Capitolul 7	„Injustiția îl face pe om dușmanul lui însuși.“	180
Concluzie	Dincolo de rele	211
Bibliografie		221

1

„Aveți grijă de voi, nu vă neglijați.“

- Ar putea filosofia pe care Socrate a conceput-o și practicat-o ca pe o grijă de sine să ne ajute să ne orientăm într-o lume în criză?
- Ce înțelegem prin a avea grijă de noi înșine?
- Ce presupune terapia sufletului? Este diferită de medicină și psihoterapie? Ce patologii tratează? Ce tip de sănătate caută?
- A fost preluată medicina socratică? Poate fi aplicată și astăzi? Cum să o folosim pentru a combate neglijența și disprețul uman? Ne va proteja de disperare și pesimism?
- Oare alegerea unei vieți care se examinează și se chestionează este încă cea mai bună apărare împotriva asalturilor actuale asupra lucidității noastre?

Dependențele masive stau mărturie în acest sens, la fel și gama largă de tratamente posibile, de la cele mai fiabile psihoterapii până la cele mai fanteziste practici: în lumea violentă și îngrijorătoare în care trăim acum, avem nevoie de sprijin pentru a exista, a gândi și a iubi. Modul nostru de viață își pune amprenta asupra noastră, iar perspectivele pe care ni le oferă sunt pe cât de neclare, pe atât de neatrăgătoare. Fie că este vorba pur și simplu despre a lua o pauză, a găsi noi resurse, a schimba modul în care trăim și ne comportăm sau a ne calma chinurile, vrem să avem grijă de noi înșine.

Cuvântul „îngrijire“ este complex, cuprinzând multe cerințe diferite. Dorim să avem timp să ne acordăm mai multă atenție nouă înșine, să eliminăm sentimentul că viața ne scapă în agitația cotidiană. Am vrea să redescoperim stima de sine pe care nu ne-o mai acordăm, considerația pe care o așteptăm de la ceilalți, dar care nu vine niciodată, într-o societate individualistă țesută din competiție și gelozie.

De asemenea, căutăm să ne alungăm înclinația primară spre nefericire, să facem față dependențelor și depresiilor. Dorim, de asemenea, ca societatea noastră să-i protejeze pe cei mai slabi, să ne asigurăm că justiția și libertatea funcționează corect. În cele din urmă, ne exprimăm ambiția de a da un sens vieții și valoare atât vieții noastre individuale, cât și vieții noastre ca ființe umane în lume. Vrem să ne gândim la viața noastră, dar capacitatea noastră de a gândi și de a ne gândi la noi înșine este perturbată la fel de mult ca și clima, economia sau viața noastră urbană.

A avea grijă de sine ar fi ca și cum ar cuprinde, în aceeași mișcare de reorientare, aspirația la o viață bună, preocuparea pentru o societate grijulie și căutarea unui

sens. Etica, politica, filosofia și spiritualitatea sunt întrețesute în această cerință, pe care sistemul care ne organizează condițiile actuale de viață nu pare dispus sau capabil să o satisfacă. Trăim într-o lume neobarbară. Trăim într-o lume a anxietății dezastruoase, a rivalității și a prostiei generale.

Să lăsăm pentru o clipă în urmă această lume incertă și amenințătoare și să ne întoarcem în Grecia, în secolul al V-lea î.Hr., pentru a-l găsi pe Socrate (-470/-399). Căci el a fost primul gânditor occidental care a oficializat grija de sine și i-a dat un nume. El a numit și a promovat această terapie originală, acest medicament pentru suflet. El a numit-o „filosofie“, ceea ce înseamnă „dorință, căutare a înțelepciunii“.

Astăzi, avem o concepție particulară despre filosofie, foarte departe de cea a fondatorului ei. Termenul este folosit în mod obișnuit pentru a descrie o materie dificilă, rezervată specialiștilor, care este studiată în ultimul an de liceu fără o înțelegere clară a sensului sau a importanței sale. În pofida unor inițiative interesante de popularizare sau de deschidere către un public foarte tânăr de copii, filosofia rămâne o disciplină obscură și respingătoare, rezervată unei elite intelectuale.

O altă idee larg răspândită e aceea că filosofia este inutilă. Din cel puțin două motive. În primul rând, pentru că, prin raportarea individului la grija de sine, la libertatea de a gândi despre propria viață, filosofia se invalidează singură, calea cea mai scurtă fiind aceea de a o practica pe cont propriu, fără sprijinul altcuiva. În al doilea

rând, există prejudecata persistentă că filosofia echivalează cu o retragere din lume, asupra căreia nu are niciun control. Ea este respinsă de două ori în numele unui utilitarism expeditiv.

Astfel, filosofia este atât supraevaluată, cât și desconsiderată. Cu toate acestea, utilitatea și beneficiile sale sunt incontestabile în fața încercărilor individuale și a crizelor colective pe care viața ni le pune în față. Astfel, pentru a ieși din propria rutină și a găsi o nouă direcție, cu toții căutăm filosofi ca surse de iluminare și de liniștire. Filosofia își recapătă sensul deplin atunci când opinia comună este scufundată în îndoială sau stupoare, când totul pentru ea devine evaziv și tulbure – cu alte cuvinte, atunci când devine conștientă de sine și de limitele sale...

În ciuda acestor situații excepționale, filosofia nu mai are nimic de-a face cu îngrijirea sufletelor la care ne invita Socrate. Ea ține acum de psihologie, de spiritualitate și de dezvoltare personală. Prin „filosofie“, termen pe care se spune că l-a împrumutat de la Pitagora, Socrate nu înțelegea o disciplină teoretică menită să construiască o viziune asupra lumii, ci o activitate căreia îi dedica cea mai mare parte a timpului său. Această practică nu consta în a se retrage acasă pentru a scrie în singurătate – Socrate nu a lăsat nicio carte –, ci, dimpotrivă, în a discuta cu atenienii acolo unde aceștia își petreceau timpul: în agora, în sălile de gimnastică sau în sălile de banchet. Aceste caracteristici inițiale sunt suficiente pentru a distinge clar filosofia lui Socrate de cea a gânditorilor de astăzi. Pentru el, era o practică inseparabilă de viața publică, imersată în comunitate. Inițial, filosoful și cetățeanul activ s-au contopit, iar gânditorul și omul de pe stradă au trăit unul lângă altul.

În *Banchetul*, un dialog celebru în care Socrate încearcă să definească natura dorinței, el nu ezită să facă referire la o figură feminină, Diotima din Mantinea, preoteasă și profetesă, despre care se spune că l-ar fi inițiat în tainele iubirii. Iar în alt dialog, îl vedem interogând un tânăr sclav și găsind în răspunsurile acestuia dovada unei rațiuni înnăscute în mintea umană. Într-o societate greacă făcută de și pentru oameni liberi, Socrate nu a ezitat să se strecoare în marginile ei, la marginali. El a mers acolo unde cetatea pulsa și unde adevărurile sale cele mai reprimare strigau.

Înainte de a schița liniile generale ale teraputicii socratice, trebuie amintit faptul că promotorul filosofiei nu este o singură persoană, ci un duet. Platon este cealaltă jumătate a acestui cuplu fondator. Numai o exegeză specializată poate distinge între socratismul pur și platonismul emancipat, între figura reală a lui Socrate și personajul omolog din dialogurile lui Platon. O lectură cronologică a operelor lui Platon dezvăluie un Socrate A, un Socrate B și, mai mult, o figură literară absentă din operele ulterioare. La început, Platon acționează ca purtător de cuvânt al lui Socrate, apoi rolurile se inversează pe măsură ce dialogurile avansează, Socrate devenind pseudonimul său, avatarul său. Astfel, pentru a nu complica inutil mesajele, îi vom considera pe cei doi bărbați ca fiind unul și același gânditor, pe care îl vom numi Socrate.

Am fi pierduți dacă am încerca să deslușim ce este identificare, ce este joc literar – geniul lui Platon în această privință este uluitor – și uneori chiar umor și derută. Cu atât mai mult cu cât Socrate apare ca un personaj complex, simpatic, care stăpânește arta ironiei și dublului înțeles, practici mereu deconcertante și greu de acceptat în

numele unei culturi profunde. Dar aceste aspecte nu trebuie să ne descurajeze. Dualitatea Socrate-Platon și ambiguitatea lui Socrate nu sunt inutile. Dimpotrivă, ele ne feresc de orice sacralizare a filosofului, un exces care ar fi incompatibil atât cu voința, cât și cu obiectivele sale.

E adevărat că Socrate este admirat pentru pozițiile curajoase pe care le-a luat în fața judecătorilor săi și, cu atât mai mult, în fața morții. Dar mărturiile adeptilor săi, care i-au făurit legenda, sunt temperate de criticile și batjocura la care a fost supus. Filosofia, așa cum o înțelegea Socrate – angajamentul total, atât personal, cât și politic –, nu era considerată de la sine înțeleasă în Atena. Contextul receptării sale era departe de a fi sigur.

Deși tinerii atenieni erau fascinați de aspectele inovatoare și provocatoare ale filosofiei, pe care Socrate le practica întotdeauna prin dialoguri vii, acest lucru îi deranja pe concetățenii săi și îi îngrijora pe susținătorii ordinii stabilite. Discuțiile deveneau uneori dispute. Socrate a fost atacat și uneori se ajungea la violențe. Într-o zi, experimentul socratic s-a transformat într-o tragedie. Câțiva cetățeni reacționari, fără îndoială geloși sau simțindu-se vizați de atacurile sale, l-au acuzat de impietate și de coruperea tinerilor și au cerut execuția sa. După un proces public, un juriu popular l-a condamnat pe filosof la moarte. Așa cum se obișnuia în Atena, Socrate a trebuit să-și aplice singur pedeapsa cu moartea, ingerând o otravă violentă cunoscută, cucuta.

Atunci când încearcă să-și definească activitatea filosofică în fața judecătorilor săi, un moment deosebit de dramatic în care viața sa este în joc, Socrate dezvoltă cea mai stringentă încurajare: ai grijă de tine însuși. El explică faptul că singurul său scop este de a-și convinge concetățeanul „să nu se ocupe de celelalte treburi înainte de a

se ocupa de el însuși“. Îngrijirea de sine trebuie să fie o prioritate absolută și o preocupare constantă. Dar ce înțelegem cu adevărat prin a avea grijă de noi înșine?

Sănătatea este un bun fundamental. Prin urmare, trebuie să avem grijă de corpul nostru, dar această grijă este atât insuficientă, cât și neesențială. Filosofia lui Socrate este clar distinctă de medicină. Dar nu îi este nici străină și nici ostilă. Părintele medicinei, Hipocrate, a fost contemporan cu Socrate și era considerat, de asemenea, un filosof. Socrate a importat mai multe principii decisive din medicina care lua atunci ființă. Medicina hipocratică s-a rupt de abordarea arhaică asupra bolii și de practicile magice de vindecare. Ea se baza pe observarea simptomelor, pe care le detalia, le analiza, le grupa și le evalua.

Dialogurile lui Platon au legături incontestabile cu medicina raționalistă a școlii hipocratice. Această școală vedea sănătatea ca pe un echilibru între 4 elemente, cald și rece, uscat și umed. În timp ce mută accentul de la echilibru sau armonie la probleme legate de sănătatea sufletului sau a cetății, Platon se bazează pe principiul echilibrului, care era esențial pentru noua medicină.

O altă asemănare este participarea pacientului la procesul de identificare a patologiei și apoi la vindecarea propriu-zisă. La fel ca medicina, filosofia lui Socrate se bazează pe schimb și dialog. Și cum să nu comparăm cele două faimoase formule ale lui Hipocrate, „Vindecă-te pe tine însuși“, și Socrate, „Cunoaște-te pe tine însuși“? În două puncte esențiale – recursul la dialog și acțiunea subiectului asupra sieși –, medicina trupului și medicina sufletului prezintă o corespondență uimitoare.

Socrate se referea adesea la medicină și la medici. Pentru el, tehnica medicală avea trei avantaje. Ea caută

să identifice constantele într-o multitudinea de cazuri, este în slujba omului și dezinteresată – „Medicul nu este un om de afaceri“, „Medicina nu privește interesul medicinei, ci pe cel al corpului“ – și este orientată spre un bine, un lucru mai bun: restabilirea sănătății. Rațională, socială și etică: în aceste trei puncte esențiale, medicina pare a fi geamăna filosofiei. Medicina și filosofia erau mult mai strâns legate decât în prezent, prima fiind azi considerată din ce în ce mai mult ca fiind aservită tehnologiei. Proximitatea lor originară se datora, fără îndoială, efectului unei paradigme culturale. *Pathos*, de la care am derivat termenul „patologie“, desemnează ceea ce îl afectează pe om, mai precis în mod negativ; el poate fi durerea sau boala, dar și un sentiment dureros – tristețe, furie, ură – sau o tulburare cauzată de circumstanțe externe. Este un termen atotcuprinzător, care încorporează mai multe linii de semnificație.

Dar, deși cele două discipline converg, ele sunt totuși diferite și, mai presus de toate, inegale. Îngrijirea trupului și tratarea bolilor ar fi imposibile dacă nu s-ar examina viața: „Trupul nu poate fi vindecat decât cu ajutorul sufletului.“ Mai mult, corpul este incapabil de a întemeia o etică. Numai sufletul are această putere: „Nu trupul, oricât de bine constituit ar fi, face ca sufletul să fie bun; dimpotrivă, sufletul este cel care dă trupului, prin virtutea care îi este proprie, toată perfecțiunea de care este capabil.“ Iar domeniul sufletului individual, rolul său în cetate și prezența sa în lume este ceea ce Socrate își propune să exploreze și să dezvolte.

Terapia lui Socrate trebuie totuși distinsă de ceea ce noi numim „psihoterapie“. Bolile psihice nu le erau necunoscute medicilor greci. Hipocrate făcuse deja distincția

între epilepsie, manie și melancolie. Socrate era, fără îndoială, conștient de această clasificare. Dar autoîngrijirea pe care o preconiza, deși includea aspecte psihologice, nu se referea la nevroze, psihoze sau perversiuni. Medicina socratică nu este preocupată de suferința individuală, așa cum o înțelegem noi astăzi. A avea grijă de sine, în sensul socratic, nu înseamnă a-ți schimba comportamentul pentru a te încadra într-un tipar social, pentru a te adapta la o normă. Dimpotrivă, înseamnă să te rupi de conformism și de prejudecăți pentru a gândi autonom.

Principala caracteristică a îngrijirii de sine este că se concentrează pe ființele umane. „Cel care are grijă de corpul său are grijă de ceea ce este al său, dar nu de el însuși.“ Îngrijirea de sine socratică se referă la ceea ce *sunt* oamenii, nu la ceea ce *au*. Prin extensie, a avea grijă de sine nu înseamnă a gestiona bunurile sau a crește averea cuiva. Bunurile și proprietățile materiale, ca și corpul, nu sunt nici obiectul, nici scopul tratamentului. A avea grijă de sine înseamnă, de asemenea, a lăsa deoparte preocupările legate de imaginea și reputația proprie, atât de răspândite în societatea greacă. Înseamnă și a te feri de o viață dedicată în întregime cunoașterii. Socrate nu era un om de știință și a recunoscut că nu știa nimic despre legile naturii. Îngrijirea de sine dă prioritate ființei în detrimentul existenței, aparenței și cunoașterii.

Ce este omul, ce îl definește și îl face diferit este sufletul său. Prin urmare, îngrijirea de sine este centrată și concentrată pe suflet. În capitolele ce urmează, vom explora mai în profunzime concepția lui Socrate și Platon despre suflet. Ca un prim pas, ne putem mulțumi cu înțelegerea sufletului ca fiind conștientă. Omul este conștient de a fi. Ființa sa este caracterizată de conștientă. Conștientă și ființa sunt legate printr-o circularitate constitutivă.

Viața umană nu este o curgere oarbă, ci o „viață care se examinează pe sine“. Ea este întotdeauna în relație cu ea însăși. Însăși ființa sa este de a se experimenta pe sine, de a reflecta, de a nu înceta niciodată, chiar dacă în mod subliminal, să fie în contact cu ea însăși. A fi și a fi conștient sunt una și aceeași experiență, una și aceeași realitate. Iar această reflexivitate nu este doar o simplă conștientizare a existenței. Ea ne afectează acțiunile, comportamentul și modul de viață. Ne punem întrebări cu privire la calea pe care ar trebui să o urmăm, deliberăm în interiorul nostru, evaluăm consecințele și scopul acțiunilor noastre.

Omul nu este în totalitate conștient de sine. El are un corp, impulsuri și pasiuni, dorințe și plăceri care, credea Socrate, îl distrag în mod constant de la partea rațională a sufletului său, care stabilește o relație transparentă cu sinele. Numai raționând mai întâi despre sine, apoi cu ceilalți, gândirea își înțelege adevărata esență. Această lumină din adâncul sufletului este cea pe care Socrate se concentrează și pe care ne îndeamnă să o protejăm și să o hrănim. O viață care nu se examinează pe sine – le-a explicat el judecătorilor săi – nu este o viață umană.

Viața umană nu este doar o viață naturală sau biologică, o viață care este primită, întreținută, transmisă și finalizată într-o mișcare pur pasivă și rectilinie. Ci este o viață înzestrată cu o uimitoare și unică putere de întoarcere la sine, de reflexivitate și reflecție. Este o viață trăită, dar o viață conștientă de faptul de a trăi și capabilă să se reia mereu într-o buclă de feedback care îi permite să se orienteze, să își transforme mediul și pe sine. Este, de asemenea, o viață liberă și responsabilă, capabilă să își stabilească propriile legi.

Îngrijirea de sine începe, așadar, cu atenția pe care individul viu și gânditor și-o acordă sieși, sufletului său –